

KUR'AN'A İMANIN HERMENÖTİĞİ

Doğru(yu) Anlamanın ve İmanın İki Kaynağı Olarak Dinleme ve Allah'ın Kalbe Müdahalesi

İlhami GÜLER*

Abstract

This article deals as a 'saying' with the historical moment of concatenation when Koran is formed and connection with himself as quality of morality. In this context it is given way to giving ear to Koran on frailty of morality like dainty, desire, instinct and effects of understanding. It is drawn attention to the gist of of the modern world Koran as a saying just seen a book to read caused hermonetic problems.

Kur'an, indiği dönemde bir "söz" olarak vuku buldu. Zaman zaman bildiriler halinde, çoğu zaman da ahlaki ve sosyal içerikli olay ve ilişkileri (esbâb-ı nuzul) değerlendiren söylevler (discourse) ve ayet grupları halinde... Bu "söz"ün ne dediğinin doğru anlaşılması ve gereklerine iman etmenin ön-koşulu, onu dinlemektir, duymaktır. Müşriklerin bir bölümü bunu başaramadı. Bu sorun, çeşitli boyutlarıyla Kur'an'a yansımıştır. Önce buna bakalım.

1. Kur'an'ı Dinleme Sorunu

Müşriklerin bir bölümü, Kur'an'ı dinleme cesaretini gösteremiyorlardı. (La yestatiune, 11/20, 18/101) bazıları da "Şu Kur'an'ı dinlemeyin ve hakkında yaygara çıkarın; belki böyle etkisiz hale getirebilirsiniz." (41/26) diyorlardı. Diğer bazıları, kendilerine okunan ayetleri dinliyor; fakat, kibriden sanki hiç duymuyormuş gibi umursamaz davranıyorlardı. (45/8) Onların durumu bağırıp çağırma (gürültü) dışında anlamlı sözü duymayan sağır, dilsiz, kör ve düşünmeyenler gibidir. (2/171) Başka bir grup "dinliyoruz" diyorlardı; fakat gerçekte dinlemiyorlardı. (8/21) Bir grup da peygamberin yanına kadar gelip dinliyor, fakat çıktıktan sonra: "Az önce bu adam ne diyordu?" (47/16) diye alay edip gidiyordu. Onların kendilerine yapılan bütün öğütlerden yüz çevirme durumu, Kur'an'ın yaptığı bir benzetmeyle "Aslandan korktuğu için ürküp kaçan merkepler gibidirler." (74/50-51)

Peki, Kur'an'ı dinlememenin veya dinleyememenin nedeni neydi? Kur'an'a göre bu insanların kulaklarında manevi (manaya ilişkin ve ahlaki) bir "sağırılık" (Vekr, 6/25, 17/46, 18/57, 41/5) vardı. Bu sağırılık onların kalplerindeki

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

“perde”den (ekinne, 6/25, 17/46, 18/57...) gelmekteydi. Bu insanlar hakikati duymaya görmeye ve düşünmeye karşı sağır, dilsiz ve kördürler. (2/18, 171, 8/22, 10/42) Kalp, göz ve kulağın ilahi söze ve hakikate karşı yeteneksizliği ahlaki bir yasa olarak Allah’a atfedilir: “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir ve gözlerinin üzerlerinde bir perde vardır.” (2/7) Yalnız bu sonuç “önceden takdir edilme” şeklinde gerçekleşen bir durum değildir. Aksine, arzularına gömülmüş halde “batıl inançlara inatla sarılan ve hakikatin sesini dinlemeyi reddeden kişinin zamanla hakikati kavrama yeteneğini kaybedeceğine bir atıftır.”¹ Duyma-dinleme, görme ve düşünme yeteneklerini kaybetmenin, insanın özgürce işlediği ahlak dışı, yanlış ve kötü fiillerinin bir sonucu olarak gerçekleştiğini şu örnekler ortaya koyar: “Kazandıkları (yaptıkları, ettikleri) kalplerini pasla örtmüştür” (83/14) Yani “kötülükte ısrar etmeleri, onları tedricen ahlaki sorumluluk bilincinden yoksun bırakmıştır.”² “Onlar fiili olarak yamulunca Allah da kalplerini yamulttu.” (61/5)

Kur’an’a göre müşriklerin ilahi sözü dinleyememelerinin, Allah’ın yeryüzündeki ve göklerdeki sayısız ayetlerini görememelerinin ve bunlar üzerinde düşünememelerinin yani vicdanlarını uyanık/diri tutamamalarının sebebi, insanın arzularına (heva) uymasıdır. Vicdanını, öz-benliğini temizleyememesi ve onu arzularının karanlığına gömmesidir. (91/9-10). Heva (arzu, heves, içgüdü) ya biyo-fizyolojik kökenli (yeme, içme, cinsel birleşme, kızma vs.) haz, doyum, zevk gibi içgüdüsel; ya da kıskançlık, ihtiras, haset, tekebbür gibi akıl-dışı ve psikolojiktir. Bunlar günlük yaşamda aklıleştirilirler (süblimasyon). Kur’an bu durumu: “Arzularına tabi olduğu halde yaptığı kötü davranışı kendisine doğru görünme (süslendirilme)” (35/8, 47/14) olarak niteler. Bu tip bir aklileştirme/rasyonalizasyon, “Rabbinden apaçık bir delile göre hareket etme” (47/14)den tamamen farklıdır. Ayrıca, arzuların kontrolünde olma ve onlara aşırı düşkünlük “arzuların ilahlaştırılması” (25/43, 45/23) olarak nitelenir. Kısaca Kur’an’ı dinleyememenin ve onun ileri sürdüğü doğruları anlayamamanın temel sebebi “heva”ya uymadır: “Onlar, arzu ve heveslerine uyarak bunu (Kur’an’ı) yalanladılar.” (54/3)

Kur’an, dinlemeyi doğru anlamamanın ve imanın ön şartı olarak gördüğü için doğru eylemi ve nihai kurtuluşu ona bağlar. Bunu başaranlara Allah da doğruyu görme hususunda devreye girer: “Sözünü dinleyip en doğrusuna uyanlar, Allah’ın yol gösterdiği kimselerdir. Onlar akıl ve izan sahipleridir.” (39/18) “Kur’an okunduğunda susun ve dinleyin ki merhamet olunaszınız.” (7/204) Birinci ayeti ilahi söz, örneğin Kur’an olmaksızın evrensel kurtuluşun evrensel şartı olarak da anlayabiliriz. Çünkü buradaki “söz”de herhangi bir tahsis yoktur. Eğer insan iyi niyet ve merak ile hakikate ilişkin söylenmiş her türlü sözü ve yazıyı dinleyip, okuyup üzerinde düşünerek, kritik ederek kendince

1 Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, çev: C. Koytak, A. Ertürk, İstanbul 1997, 5.

2 Esed, *a.g.e.*, s. 1247.

en doğrusuna uyuyorsa, ona göre davranıyorsa, Allah ona doğruyu göstererek ebedi kurutulmuşu eriştirebilir. Mutezile ve Maturidiliğin de onayladığı “fetret dönemi” sorumluluğu veya “şeriatsız” sorumluluk ve kurtuluş böyle olmalı. Çünkü sözün kendisiyle vuku bulduğu akıl, kullanıldığı takdirde “hidayet-i amme” olarak hakikati görmenin ve düşünmenin aracı olarak Allah'ın bütün insanlığa verdiği umumi bir nimet ve rahmettir.

2. Allah'ın Doğrudan Yol Göstermesi/Kalbe Müdahalesi

Bu konuda önce şu genel prensibi bilmek gerek: “Bilin ki Allah kişinin kalbine (aklına, gönlüne, zihnine) girer.” (8/24). Esed, bu ifadeyi şöyle yorumluyor: “Burada Allah'ın insanı, onun iç arzu ve eğilimlerinin yapmaya sevkettiği şeylerden alıkoyabileceği ya da caydırabileceği ifade ediliyor. Başka bir deyişle, insanı çarpık yahut sapık arzuların eliyle yanlış yollara düşmekten ve dolayısıyla “aklını kullanmayan sağır ve dilsiz kimseler”den (8/22) olmaktan ancak Allah'tan yana diri tutulan bir bilinç ve duyarlılığın alıkoyabileceği ve ancak böyle bir bilinç ve duyarlılığın insanı “hayat veren çağrıya” yani eğriyle doğrunun ne olduğu konusundaki derin idrake ve buna göre davranma iradesine bağlı tutabileceği dile getiriliyor.”³

Allah'ın insana dini ve ahlaki bağlamda olayları doğru anlaması için yapacağı doğrudan müdahalenin/yardımanın şekli ve bunun ön şartı şöyle ifade edilir: “Eğer siz Allah'a kaşı sorumluluk bilincinde olursanız, o size hakkı batıldan ayırmanız için bir değerlendirme yeteneği, ölçütü (furkan) verir.” (8/29) Allah'ın doğru olanı insana göstermesinde insanın ön şart olarak doğruyu, hakikati arama isteğini/iradesini öncelikle ortaya koyması gerektiğini ifade eden bir başka ayet şöyledir: “Bizim uğrumuzda gayret gösterenlere yollarımızı gösteririz. Şüphesiz Allah iyilerle beraberdir.” (29/69). Kur'an'da üç yüzden fazla tekerrür eden “hidayet” ve türevleri, doğruyu, hakikati anlamak, bulmak isteyen insanlara karşı Allah'ın doğrudan kalbine müdahalesiyle yol göstermesini ifade ettiği gibi; vahiy/peygamber göndermek yoluyla yaptığı dolaylı müdahaleyi de aynı zamanda ifade eder. Allah, Kur'anın ilk muhataplarının onu anlama yönünde ortaya koydukları iyi niyetli çabayı görmüş ve yardım etmiştir: “Allah size imanı sevdirmiş ve onu kalplerinize güzel göstermiştir. Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir.” (49/7)

3. Günümüzdeki Durum

Kur'an'daki bir hesap günü sahnesinde Hz. Muhammed'in ağzında şu ifade iktibas edilir: “Ey Rabbim, halkım bu Kur'an'ı bir kenara bıraktı.” (25/30)

3 Esed, *a.g.e.*, s. 325.

Bu ifade, o günkü müşrik Arapların bir kısmının Kur'an'a karşı tutumunu ifade ediyordu. Ancak bu ifade, tarih boyunca da onun öğretisini duyan veya duymak istemeyen birçok insanın tutumunu ifade eder. Günümüzde de durum aynıdır. Kur'an artık indiği dönemdeki (610-632) gibi "dinlenecek" bir "söz" değildir. Artık Arapça'sından veya tercümelerinden "okunacak" yazılı bir "kitap"tır. Aradan uzun zaman (bin dört yüz sene) geçtiği için onun "ne dediği"nin doğru anlaşılması dilsel, kültürel ve tarihsel boyutlar taşıyan hermenötik bir sorundur. Klasik "Tefsir usulü" (*İ'cazu'l-Kur'an, Müşkilül-Kur'an, Mübhematü'l-Kur'an* vs.) ve "Fıkıh usulü" disiplinleri bu sorunları çözmek için oluşturulmuştur. Bunlar, metinden kaynaklanan sorunlardır. Ayrıca okuyucunun kendinden kaynaklanan psikolojik, kültürel, politik ve ahlaki kökenli anlama sorunları da vardır. Çağdaş hermenötik akımların ve literatürün bir bölümü bu sorunlarla ilgilenmektedir. Bütün bunların aşılması Kur'an'ın ortaya koyduğu hakikati anlamak ve ona inanmak çağımızda ciddi bir sorundur. O günün müşrikleri, Kur'an'ı dinle (ye)miyorlardı. Bugünün birçok insanı da onu okuyamıyor. Okuma cesareti gösterenler içinse yukarıda bahsettiğimiz sorunlar mevcuttur. Çağımızın Kur'an çalışmaları bu hermenötik sorunları çözmeyi sürdürmek zorundadır. İnsanlığın elindeki bu tahrif olmamış tek ilahi "kitap"ın mesajının kitleler için kolay anlaşılır hale getirilmesi, Müslüman âlimlerin sorumluluğundadır. Hakikati bulma niyetiyle Kur'an'ı okuma cesaretini/başarısını gösterenlere işaret edilen hermenötik sorunlar aşıldığı takdirde Allah bugün de kalplere direk müdahale ederek doğru yolu gösterecektir.